



Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Onderwerp

Evaluatie van de verkiezing van de leden van het Europees Parlement en de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal op 23, respectievelijk 27 mei 2019

KIESRAAD

Datum

5 augustus 2019

Ons kenmerk

2019-0000383157

Inlichtingen

mw. mr. P.A. Kingma
T +31 (0) 70 426 84 03
F +31 (0) 70 345 08 79

Uw kenmerk

Blad

1 van 16

Bezoekadres

Zurichtoren, 14 etage
Muzenstraat 85
2511 WB Den Haag

Postadres

Postbus 20011
2500 EA Den Haag

Internetadres

www.kiesraad.nl

E-mailadres

kiesraad@kiesraad.nl

1. Inleiding

Het jaar 2019 was een druk verkiezingsjaar. Op 20 maart 2019 vonden in Nederland de verkiezingen voor de leden van de Provinciale Staten en de algemene besturen van de waterschappen plaats en in Caribisch Nederland die voor de eilandsraden en de kiescolleges. Over deze verkiezingen heeft de Kiesraad op 17 mei jl. een evaluatieadvies gepubliceerd. Op 23 en 27 mei jl. vonden de verkiezingen plaats voor de leden van het Europees Parlement, respectievelijk de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Deze verkiezingen worden in dit advies geëvalueerd. Ten behoeve van de overzichtelijkheid wordt eerst de Europees Parlementsverkiezing van 23 mei jl. behandeld en daarna de Eerste Kamerverkiezing van 27 mei jl.

Als bijlage bij dit advies is de rapportage van het Informatiepunt Verkiezingen gevoegd – een gezamenlijk initiatief van Kiesraad en Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. Het Informatiepunt was actief van 15 oktober 2018 (herindelingsverkiezingen van 21 november 2018) tot en met 14 juni 2019. Tevens is als bijlage bij dit advies gevoegd een door de Kiesraad uitgevoerd kwantitatieve toets van het experiment centrale stemopneming.

De Kiesraad verzoekt u het onderhavige advies met bijgevoegde rapportage voorzien van uw oordeel hierover ter kennis te brengen van de beide Kamers der Staten-Generaal.

2. Samenvatting

Zowel de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement als voor de Eerste Kamer zijn naar het oordeel van de Kiesraad in algemene zin goed verlopen. Er waren enkele incidenten of bijzonderheden, die nader in het advies worden benoemd. De Kiesraad adviseert om een aantal bepalingen in de Kieswet aan te

Datum
5 augustus 2019

Kenmerk
2019-0000383157

Onderdeel
Kiesraad

Blad
2 van 16

passen, o.a. het consequent doorvoeren in de relevante hoofdstukken van de Kieswet van de bedoeling van art. Y 12, namelijk dat Nederland voor de verkiezing van het Europees Parlement als één kieskring geldt. De Kiesraad adviseert ten aanzien van de verkiezing van de Eerste Kamer om de verplichting tot publicatie van de inwoneraantallen door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in de Staatscourant te laten vervallen. Tevens adviseert de Kiesraad om de regeling aangaande de minimale leeftijd waarop kandidaten op een lijst mogen staan voor alle verkiezingen te harmoniseren. Ook wordt het van belang geacht om het model proces-verbaal verkiezingsuitslag Eerste Kamer op een enkel punt aan te passen. Ten slotte acht de Raad het wenselijk dat kandidaten woonachtig in Caribisch Nederland geen gemachtigde in Europees Nederland meer hoeven aan te wijzen, maar de benoemingsbrief aldaar uitgereikt kunnen krijgen. De niet-wetstechnische aanbevelingen van de Raad richten zich met name op het geven van een uitgebreidere voorlichting of betere instructie aan betrokkenen in het verkiezingsproces.

Zo spreekt de Kiesraad de verwachting uit dat enige differentiatie in de stembureau-instructie kan bijdragen aan het verminderen van misverstanden die onder bepaalde stembureauleden leven over het geven van hulp of toestaan van hulp aan bepaalde groepen kiezers in het stembureau. Ook acht de Kiesraad het van belang dat bij de instructie van stembureauleden meer aandacht wordt besteed aan de mogelijkheid van kiezers om bij de stemopneming aanwezig te zijn. Dit om te voorkomen dat kiezers abusievelijk weg worden gestuurd of daarbij in hun rechten worden beperkt waardoor de transparantie van het verkiezingsproces onbedoeld belemmerd wordt.

Bij de verkiezing voor het Europees Parlement mogen de voorlopige uitslagen niet op de avond van de dag van stemming bekendgemaakt worden. Deze afwijking ten opzichte van andere verkiezingen zorgde voor onduidelijkheid bij gemeenten over welke documenten op welk moment gepubliceerd mochten worden. Ook hier acht de Kiesraad een verduidelijking van de informatieoverdracht wenselijk.

Voor zowel de verkiezing van het Europees Parlement als de Eerste Kamer kan er in Caribisch Nederland gestemd worden. De opkomst voor de verkiezing van het Europees Parlement is in verhouding tot de opkomst in het Europese deel van Nederland laag. De Kiesraad acht het van belang dat kiezers in Caribisch Nederland blijvend voorgelicht worden over het belang voor deze kiezers om te gaan stemmen voor de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement. Ook wordt een dergelijke educatie en opkomstbevordering van kiezers in de andere Landen en Gebieden Overzee-gebieden (LGO) van ons Koninkrijk (Aruba, Curaçao en Sint-Maarten) wenselijk geacht. Ten slotte spreekt de Kiesraad de aanbeveling uit dat de minister zich in zal spannen om op Koninkrijksniveau tot een gelijkshakeling van de verschillende wettelijke kiesregelingen voor het actief en passief kiesrecht voor het Europees Parlement te komen voor kiesgerechtigden woonachtig in alle zes LGO-gebieden van het Koninkrijk.

3. Algemeen beeld verkiezingen

Zowel de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement als die voor de Eerste Kamer zijn naar het oordeel van de Kiesraad in algemene zin goed verlopen. Een algemeen woord van dank voor al diegenen die zich ingespannen hebben ten behoeve van de organisatie van beide verkiezingen is hier op zijn plaats.

In beide gevallen betrof het verkiezingen waarbij de Kiesraad optrad als centraal stembureau. De Kiesraad is centraal stembureau voor drie vertegenwoordigende organen, waarbij de verkiezing voor de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in verschillende opzichten de meest omvattende is. De verkiezing voor de leden van de Eerste Kamer der Staten-Generaal en de leden van het Europees Parlement wijken beide op enkele punten af van die van de leden van de Tweede Kamer. Niet slechts met betrekking tot het in het oog springende verschil in aantal te verkiezen leden (150, 75 en 26), maar ook doordat het electoraat verschilt.

Naast de leden van de provinciale staten konden bij deze verkiezing voor de leden van de Eerste Kamer tevens de voor het eerst verkozen leden van de kiescolleges van Bonaire, Sint-Eustatius en Saba stemmen. Nederlandse kiezers buiten Nederland hebben geen invloed op de samenstelling van de Eerste Kamer. Zij mogen echter wel hun stem uitbrengen bij de verkiezingen van de leden voor het Europees Parlement, evenals in Nederland woonachtige EU-burgers afkomstig uit andere lidstaten en Nederlanders woonachtig op Aruba, Curaçao en Sint-Maarten.¹

Andere in het oog springende afwijkingen zijn de stemwaarden bij de verkiezing van de leden voor de Eerste Kamer en dat Nederland voor de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement slechts uit één kieskring bestaat in plaats van de reguliere twintig kieskringen bij de verkiezing van de leden voor de Tweede Kamer. Daarnaast doen aan beide verkiezingen doorgaans ook aanzienlijk minder partijen mee met minder kandidaten.

Bij de verkiezing van de leden voor de Eerste Kamer doen normaliter slechts partijen mee die reeds in de Tweede Kamer vertegenwoordigd zijn, aangevuld met de Onafhankelijke Senaatsfractie, maar deze keer in kieskring 20 vergezeld van een nieuwe politieke groepering uit Bonaire.

Bij de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement deed er voor het eerst in Nederland een zogenaamde pan-Europese politieke groepering mee, VOLT Nederland. VOLT deed mee aan de verkiezingen in 8 lidstaten.²

Zoals bij iedere verkiezing was er ook deze keer sprake van incidenten of bijzonderheden. Enkele hiervan vragen naar opvatting van de Kiesraad om nadere aandacht.

VERKIEZING LEDEN EUROPEES PARLEMENT

4. Incidenten en bijzonderheden verkiezing Europees Parlement

In een aantal gemeenten zijn fouten gemaakt bij de bezorging van stempassen. Daarnaast heeft de Tweede Kamer besloten tot een hertelling van drie stembureaus in de gemeente Haarlem, Deventer en Brielle. Bij de betreffende stembureaus waren onverklaarbare verschillen geconstateerd tussen het aantal toegelaten kiezers en het aantal getelde stembiljetten. De verschillen waren zodanig klein dat een hertelling geen invloed op de zetelverdeling kon hebben

¹ Deze laatste groep kiezers, hoewel woonachtig in het Koninkrijk der Nederlanden, wordt organisatorisch gerekend onder de groep Nederlandse kiezers buiten Nederland, in afwijking van Nederlandse kiezers in Caribisch Nederland.

² Duitsland, België, Luxemburg, Zweden, Spanje, Bulgarije, het Verenigd Koninkrijk en Nederland, waarbij deze groepering in Duitsland één zetel wist te behalen.

Datum
5 augustus 2019

Kenmerk
2019-0000383157

Onderdeel
Kiesraad

Blad
4 van 16

waardoor de Kiesraad op basis van de Kieswet niet kon besluiten om na vaststelling van de uitslag over te gaan tot een hertelling. Het vertegenwoordigend orgaan, *in casu* de Tweede Kamer komt deze bevoegdheid echter wel toe op basis van de Kieswet. De Kamer besloot gebruik te maken van deze bevoegdheid om inzicht te verkrijgen in de wijze waarop dergelijke telverschillen bij de betreffende stembureaus konden ontstaan om hiervan te leren voor de volgende verkiezingen. De Commissie voor de Geloofsbrieven van de Tweede Kamer heeft op basis van de resultaten van de hertellingen bepaald dat het proces-verbaal van de zitting van het centraal stembureau op 4 juni jongstleden ongewijzigd kon blijven.³

Doordat EU-burgers een keuze moeten maken in welke lidstaat (de thuis-lidstaat of de woon-lidstaat) zij hun stem uit willen brengen, werden sommige kiezers teleurgesteld wanneer zij na de uiterste registratiedatum toch liever in de andere lidstaat wilden stemmen. Dit overkwam EU-burgers in Nederland, maar ook Nederlandse kiezers woonachtig in het Verenigd Koninkrijk, die zich voor de zekerheid bij de gemeente Den Haag hadden laten registreren om hun stemrecht zeker te stellen voor het geval de Brexit plaats zou vinden voor de dag van stemming. Toen op het allerlaatste moment bleek dat het Verenigd Koninkrijk toch verkiezingen diende te organiseren voor de leden van het Europees Parlement, kwamen bij het Informatiepunt Verkiezingen meldingen binnen van Nederlandse kiesgerechtigden die spijt hadden van hun keuze om als kiezers buiten Nederland geregistreerd te worden in Nederland of in onduidelijkheid verkeerden over de procedure en de strafbaarheid van dubbel stemmen.

Ook werden Nederlandse kiezers teleurgesteld die zich niet hadden gerealiseerd dat zij een kiezerspas hadden moeten aanvragen om bij een stembureau in bijvoorbeeld hun werkgemeente of op Schiphol te mogen stemmen. Twee Nederlandse vakantiegangers op Bonaire overkwam dit echter niet, zij hebben in een stembureau aldaar onterecht met een Nederlandse stempas hun stem voor de Europees Parlementsvierkiezing van de leden voor het Europees Parlement uitgebracht.

5. Aanpassing wettelijke regelingen verkiezing Europees Parlement

Voor de verkiezing van het Europees Parlement is bepaald dat Nederland *voor de hoofdstukken H en I in de Kieswet* geldt als één kieskring (art. Y 12 van de Kieswet). Hoofdstuk J is in deze bepaling niet meegenomen. In artikel J 20 van de Kieswet, dat gaat over de inrichting van het stembiljet, wordt bepaald dat de stembiljetten zijn voorzien van de handtekening van de voorzitter van het centraal stembureau, alsmede van de naam van het vertegenwoordigend orgaan waarvoor de verkiezing geldt en tevens een aanduiding van de kieskring. Drukkers van stembiljetten zouden liever zien dat dat dit in de wet gewijzigd wordt, nu de indeling in kieskringen niet relevant is bij deze verkiezing. Nu dienen twintig kostbare mallen gemaakt te worden om de stembiljetten af te drukken, terwijl de vermelding van de kieskringen geen toegevoegde waarde heeft op het stembiljet. De Kiesraad adviseert om art. J 20 van de Kieswet en de onderliggende Kiesregeling op dit punt in overeenstemming te brengen met de bedoeling van art. Y 12 van de Kieswet.

6. Beroepsprocedures betreffende verkiezing leden Europees Parlement

³ Handelingen II, 2018/19, 97 (dinsdag 25 juni 2019), toelating van 26 verkozen leden in het Europees Parlement.

In aanloop naar de verkiezing voor het Europees Parlement zijn enkele beroepsprocedures gevoerd bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State. Twee procedures betroffen het besluit betreffende de vaststelling van de kandidatenlijsten door de Kiesraad d.d. maandag 15 april 2019. Een partij eiste dat de partijen die een kandidatenlijst hadden ingeleverd waarop meer mannen dan vrouwen stonden werden geschrapt, omdat de Kiesraad hiermee een besluit had genomen dat in strijd zou zijn met art. 1 en 4 van de Grondwet, art. 7 van het Vrouwenverdrag; art. 25 en 26 IVBPR, art. 3 van het Eerste Protocol bij het EVRM jo. art. 14 EVRM en art. 1 Eerste Protocol bij het EVRM. Het beroep werd door de Afdeling ongegrond verklaard.⁴ De andere partij, die op de dag van kandidaatstelling geen kandidatenlijst had ingeleverd, eiste o.a. dit besluit van de Kiesraad ongeldig te verklaren en de datum van de dag van stemming van de verkiezing van de leden voor het Europees Parlement te verplaatsen, zodat deze partij alsnog deel kon nemen. Dit beroep werd niet-ontvankelijk verklaard, omdat het buiten de beroepstermijn was ingediend.⁵ Ten slotte werd door deze zelfde partij een beroepsprocedure bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State gestart tegen het besluit van de Kiesraad om de geregistreerde aanduiding te schrappen uit het register van aanduidingen ten behoeve van de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement. Appellant werd in deze zaak eveneens niet-ontvankelijk verklaard, omdat onvoldoende griffierecht was betaald.⁶

7. Verkiezingswaarnemers bij verkiezing leden Europees Parlement

Op de dag van stemming voor de verkiezing van de leden van het Europees Parlement hebben drie buitenlandse missies het verloop van de verkiezingen geobserveerd. Het betrof *Democracy Volunteers*, een non-gouvernementele organisatie uit het Verenigd Koninkrijk, de *Association des États Généreux des Étudiants de l'Europe* (AEGEE) en *Election-Watch EU*, een non-gouvernementele internationale organisatie die zich bezighoudt met de observatie van Europese verkiezingen en verkiezingsprocessen in Europa. Deze rapportages zijn ten tijde van schrijven van deze evaluatie nog niet beschikbaar.

8. Toegankelijkheid bij verkiezing Europees Parlement

Per 1 januari 2019 is de bepaling (art. J 4, tweede lid, van de Kieswet) in werking getreden dat alle stemlokalen in beginsel toegankelijk moeten zijn voor kiezers met een lichamelijke beperking. Indien het college van burgemeester en wethouders niet aan deze bepaling kan voldoen, moet het de raad informeren over de reden hiervan. De gecombineerde verkiezingen voor provinciale staten- en waterschapsverkiezingen die plaats vonden op 20 maart jl. vormden daarmee een eerste proef op de som. Het heeft naar aanleiding van deze verkiezingen van of namens mensen met een beperking 188 meldingen ontvangen over stemlokalen in 100 gemeenten. Na de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement werden nog eens 70 meldingen gedaan.

Het overgrote deel van de meldingen bij het College van de Rechten van de Mens ging over het weigeren van hulp in het stemhokje (door een persoon naar eigen keuze) aan mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking. Op grond

⁴ ABRvS 24 april 2019: ECLI:NL:RVS:2019:1373

⁵ ABRvS 25 april 2019: ECLI:NL:RVS:2019:1376

⁶ ABRvS 19 juni 2019: ECLI:NL:RVS:2019:1960

Datum
5 augustus 2019

Kenmerk
2019-0000383157

Onderdeel
Kiesraad

Blad
6 van 16

van de Kieswet dient aan kiezers met een lichamelijke beperking desgewenst hulp te worden verleend, maar aan kiezers met een verstandelijke beperking niet. Het College voor de Rechten van de Mens benadrukt in zijn evaluatie het belang van goede voorlichting over de regels omtrent hulpverlening in het stemhokje.

Hoewel er veel aandacht besteed wordt aan het toestaan van hulp aan kiezers met een fysieke beperking in de online stembureau-instructie, evenals in de brochure die op de dag van stemming in het stembureau aanwezig moet zijn, heeft u in uw evaluatierapport dat u op 19 juni jl. naar de Tweede Kamer heeft gestuurd geconstateerd, dat ook bij de recente Europees Parlementsverkiezing, aan kiezers die recht hebben op hulp bij het stemmen, deze nog te vaak geweigerd wordt.

Internationale ontwikkelingen inzake vraagstukken over toegankelijkheid van stemlokalen voor kiezers met een beperking en de daaruit voortvloeiende wetswijzigingen in de Kieswet volgen elkaar snel op. Dit gecombineerd met het feit dat stembureauleden daarentegen vaak slechts eens in de paar jaar actief zijn als stembureauleid, kan ertoe leiden dat met name ervaren stembureauleden, die goed op de hoogte zijn van het reilen en zeilen op een stembureau op de dag van stemming, mogelijk minder aandacht besteden aan de standaard-stembureau-instructie, omdat zij hiermee reeds (lang) bekend zijn. De Kiesraad adviseert om naast een algemene up-to-date stembureau-instructie gericht op nieuwe stembureauleden, tevens een stembureau-instructie aan te bieden gericht op ervaren stembureauleden. Voor deze groep stembureauleden kan in de instructie de nadruk gelegd worden op wetswijzigingen die in de afgelopen periode hebben plaatsgevonden en directe veranderingen met zich brengen in het stemlokaal ten opzichte van de laatste reeks verkiezingen. De Kiesraad spreekt de verwachting uit dat enige differentiatie in de stembureau-instructie ertoe kan bijdragen aan het verminderen van misverstanden die onder bepaalde stembureauleden leven over het geven van hulp of toestaan van hulp aan bepaalde groepen kiezers in het stembureau.

9. Openbaarmaking uitslag bij verkiezing Europees Parlement

Typend voor de verkiezing voor het Europees Parlement is dat in tegenstelling tot andere verkiezingen in Nederland, de voorlopige uitslagen niet op de avond van de dag van stemming bekendgemaakt mogen worden. De Europese Kiesakte bepaalt dat verkiezingen voor de leden van het Europees Parlement in de lidstaten gehouden dienen te worden in een aaneengesloten termijn van vier dagen: donderdag tot en met zondag. Traditiegetrouw wordt in het Verenigd Koninkrijk en in Nederland op donderdag gestemd. Een paar lidstaten stemmen op vrijdag en zaterdag, maar bij verreweg het grootste deel van de lidstaten vindt de dag van stemming plaats op zondag. Op zondagavond sluit het laatste stembureau om 23.00 uur in Italië, wat betekent dat pas vanaf dat moment door de lidstaten de verkiezingsuitslagen bekendgemaakt mogen worden. Veel gemeenten bleken gehoor te hebben gegeven aan uw oproep om op zondagavond 23.00 uur de processen-verbaal op internet te publiceren. Een paar gemeenten hebben de uitslag op maandagochtend gepubliceerd in verband met eerbied voor de zondagsrust.

Doordat Nederland reeds op donderdag stemt, brengt dit voor gemeenten een afwijkende procedure omtrent de bekendmaking van de uitslag met zich. Ook voorafgaand aan deze verkiezing voor het Europees Parlement bleek hierover bij gemeenten, ondanks de voorlichting vanuit het ministerie en het feit dat het bij

eerdere verkiezingen voor het Europees Parlement niet anders was, veel onduidelijkheid te bestaan. Bij het Informatiepunt Verkiezingen kwamen veel vragen binnen over welke van de gegevens nu 'wel' of juist 'niet' verstrekt mochten worden aan derden en overeenkomstig aan welke initiatieven medewerking verleend mocht worden.

Zo mogen gemeenten geen processen-verbaal voor zondagavond 23.00 uur ter inzage leggen of op internet publiceren, maar is het wel toegestaan dat derden in gemeenten *onder kiezers* exitpolls houden en de uitslag hiervan bekend maken. Wanneer journalisten echter direct met gemeenten contact opnemen en vragen om uitslaggegevens, moeten deze verzoeken vanzelfsprekend geweigerd worden.

Ook kwamen bij het Informatiepunt Verkiezingen veel vragen binnen over het initiatief van GeenPeil, om net zoals bij de Europees Parlementsverkiezing in 2014, kiezers op te roepen bij de stemopneming in het stemlokaal aanwezig te zijn om de mondelinge bekendmaking van de uitslag door de voorzitter van het stembureau door te geven. Op basis van deze gegevens kan GeenPeil op de avond na de stemming een alternatieve vaststelling van de uitslag bekendmaken. Niet alleen gemeenten, maar ook stembureauleden bleken op de dag van stemming onvoldoende op de hoogte te zijn over hoe zij om dienen te gaan met kiezers die bij de stemopneming willen komen kijken en foto's en videobeelden willen maken. Ook blijft er onduidelijkheid bestaan of kiezers na 21.00 uur, wanneer de stemopneming reeds begonnen is, nog bij een stemlokaal naar binnen mogen om hierbij aanwezig te zijn. Ondanks de aandacht voor dit onderwerp in nieuwsbrieven van het ministerie en een alinea in de huidige stembureau-instructie over de toelating van kiezers in het stemlokaal na 21.00 uur om bij de stemopneming aanwezig te zijn, acht de Kiesraad het van belang dat bij de instructie van stembureauleden aan dit onderwerp meer aandacht wordt besteed. Dit om te voorkomen dat kiezers abusievelijk weg worden gestuurd of in hun rechten worden beperkt in hun aanwezigheid bij de stemopneming waardoor de transparantie van het verkiezingsproces onbedoeld belemmerd wordt.

10. Publicatie processen-verbaal op internet bij verkiezing Europees Parlement

Na de eerste gecombineerde provinciale staten-, waterschaps-, eilandsraads- en kiescollegeverkiezingen van dit jaar op 20 maart jl. bleken veel gemeenten de verkiezingsuitslag niet of niet volledig op de gemeentelijke website te hebben geplaatst. Volgens de Open State Foundation hadden slechts 85 van de 355 gemeenten *alle* bestanden tijdig geplaatst. Bij het Informatiepunt Verkiezingen kwamen vooral veel vragen van gemeenten binnen over *welke* bestanden op internet geplaatst moesten worden. Met name bestond er onduidelijkheid over de vraag of *ook* de elektronische bestanden gepubliceerd moesten worden. Na de Europees Parlementsverkiezing bleek een grote verbeteringsslag te hebben plaatsgevonden. Volgens de Open State Foundation hadden toen reeds 311 van de 355 gemeenten naast de processen-verbaal ook de elektronische bestanden geplaatst. De Kiesraad spreekt hier zijn dank uit voor de inspanning van de VNG om voor de dag van stemming op 23 mei jl. een handreiking op te stellen en te publiceren in de vorm van een document met veelgestelde vragen en bijbehorende antwoorden omtrent de publicatie van de processen-verbaal op internet.

Als bijvangst kwamen de elektronische bestanden van de gemeenten nu ook eerder binnen bij de Kiesraad om verwerkt te kunnen worden in de Databank

verkiezingsuitslagen. De Kiesraad is verheugd over het feit dat gemeenten gehoor hebben gegeven aan het verzoek om naast de processen-verbaal ook de digitale bestanden op internet te publiceren, omdat dit een grote bijdrage levert aan de transparantie en controleerbaarheid van verkiezingsuitslagen. De transparantie en controleerbaarheid zouden nog verder vergroot worden indien u de tot voor kort gebruikelijke digitale gegevensoverdracht tussen gemeenten en hoofd- en centraal stembureau weer mogelijk zou maken. Door gebruik van deze bestanden bij de vaststelling van de uitslag toe te staan, wordt het centraal stembureau weer in staat gesteld om 'opmerkelijke' uitslagen, die mogelijk om een hernieuwde beoordeling vragen, in een vroeg stadium te detecteren. De Raad spreekt de hoop uit dat het bij toekomstige verkiezingen ook weer mogelijk wordt naast de papieren gegevensoverdracht gebruik te maken van de digitale bestanden.

11. Experiment centrale stemopneming bij verkiezing Europees Parlement

Bij de verkiezing voor het Europees Parlement deden 72 gemeenten mee aan het experiment centrale stemopneming. Uit pagina 3 van uw evaluatierapport aan de Tweede Kamer gezonden op 19 juni jl. bleek dat het overgrote deel van de betrokken gemeenteambtenaren oordeelde dat de centrale stemopneming goed is verlopen. Uit uw evaluatierapport blijkt echter ook dat er volgens gemeenteambtenaren de nodige kanttekeningen te plaatsen zijn bij het organiseren van een centrale stemopneming. Zo blijkt volgens hen zowel de voorbereiding van het experiment, als de uitvoering van het experiment veel extra tijd te kosten, terwijl de tijdwinst op de dag van stemming beperkt was vanwege de *onverwacht* hoge opkomst. Deze argumenten worden door een substantieel deel van de gemeenteambtenaren maatgevend geacht om aan het college van B&W bij een volgende verkiezing te adviseren om niet opnieuw mee te doen aan een experiment centrale stemopneming. Een argument als 'beperkte tijdwinst door onverwachte hoge opkomst' staat echter los van nut en noodzaak van het experiment, te weten: het vergroten van de nauwkeurigheid van het telproces, maar wordt veroorzaakt door andere factoren. Een dergelijk argument zou derhalve geen doorslaggevende rol mogen spelen in de beoordeling van de effectiviteit van het experiment. De Kiesraad acht het dan ook van belang dat bij de uitvoering van voorgenomen experimenten aan deelnemende gemeenten in zowel het voortraject als in de achteraf te houden evaluatie zorgvuldiger gecommuniceerd wordt om zo tot een nauwkeuriger inzicht te komen over de (on)wenselijke effecten van een experiment. Het gaat er dan om wat het precieze doel is van het experiment en welke (on)verwachte factoren bij deze verkiezing mede van invloed kunnen of bleken te zijn geweest op de uitvoering ervan. Ook al staan die factoren los van het experiment.

Daarnaast is het de Kiesraad opgevallen dat het effect van het experiment centrale stemopneming niet kwantitatief is onderzocht, waardoor onbekend is wat het werkelijke effect van deze nieuwe vorm van tellen is ten opzichte van de huidige manier van tellen. De Kiesraad heeft een eerste onderzoek naar de kwantitatieve effecten van het experiment centraal tellen gedaan, waarbij hij de tellingen van gemeenten met en zonder centraal tellen met elkaar heeft vergeleken in de periode 2014-2019 (zie bijlage II bij dit advies). De effecten zijn bij de verschillende onderzochte verkiezingen wisselend. De resultaten van dit eerste kwantitatieve onderzoek staven niet de stelling dat centraal tellen het telproces betrouwbaarder maakt dan de huidige telmethode in de stembureaus na sluiting van de stembureaus op de dag van stemming. Daarvoor zijn de effecten te marginaal of wijzen zelfs de andere richting uit. Het is denkbaar dat het gebrek aan duidelijke

en positieve effecten van centraal tellen in ons onderzoek door andere factoren veroorzaakt wordt, maar de bevindingen geven naar het oordeel van de Kiesraad voldoende aanleiding om te adviseren nader kwantitatief onderzoek te doen naar de daadwerkelijke effecten van centraal tellen op de betrouwbaarheid van de verkiezingsuitslag.

12. Caribisch Nederland bij verkiezing Europees Parlement

In Caribisch Nederland konden Nederlandse kiezers stemmen voor de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement. De opkomst voor deze verkiezing is laag, ondanks door het ministerie gehouden voorlichtingsactiviteiten. De Kiesraad acht het desalniettemin van belang dat kiezers in Caribisch Nederland blijvend voorgelicht worden over het belang voor deze kiezers om te gaan stemmen voor de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement.

13. Kiezers buiten Nederland bij verkiezingen Europees Parlement

De Kiesraad is een voorstander van de inspanningen die door het ministerie en de gemeente Den Haag genomen zijn ten behoeve van het vereenvoudigen van het stemproces voor kiezers buiten Nederland om de participatie van Nederlandse kiezers buiten Nederland te verhogen. Hetzelfde geldt voor het eerder door u aangekondigde onderzoek naar de mogelijkheden tot het instellen van een kiescollege voor Nederlandse kiezers buiten Nederland om invloed uit te oefenen op de samenstelling van de Eerste Kamer.

In uw evaluatierapport besteedt u aandacht aan een aantal incidenten die zich hebben voorgedaan bij de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement op Aruba samenhangende met de registratieplicht. U besteedt hierin geen aandacht aan de discussie die ook dit jaar in aanloop naar de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement plaatsgevonden heeft om voor Nederlandse staatsburgers op Aruba, Curaçao en Sint Maarten de registratieplicht af te schaffen.⁷ Deze groep kiezers wordt sinds aan hen het kiesrecht voor het Europees Parlement toekomt juridisch 'ingedeeld' bij Nederlandse kiezers buiten Nederland. Zij kunnen derhalve pas gebruikmaken van hun stemrecht na registratie bij de gemeente Den Haag. Dit betekent dat zij enkel hun stem uit kunnen brengen door middel van een briefstem en dat zij slechts van hun passief kiesrecht gebruik kunnen maken door een plek te verwerven op een kandidatenlijst van een politieke groepering in Nederland of door in Nederland een partij op te richten, een aanduiding te laten registreren en een kandidatenlijst in te leveren.

Na de opheffing van de Nederlandse Antillen in 2010 is de keuze gemaakt om geen wijzigingen aan te brengen in de tot dan toe geldende Europese status van Landen en Gebieden Overzee (LGO) van de zes eilanden. Zowel de drie autonome Caribische landen binnen het Koninkrijk als de drie eilanden behorende tot Caribisch Nederland hebben vanuit Europees perspectief eenzelfde status in Europa. Toch wordt er onderscheid gemaakt in de uitoefening van het kiesrecht voor de leden van het Europees Parlement tussen Nederlandse staatsburgers woonachtig op Aruba, Curaçao en Sint-Maarten en die woonachtig zijn op een van de drie eilanden in Caribisch Nederland. De Nederlandse staatsburgers

⁷ EP-kandidaten Samira Rafaela (D66), Dirk-Jan Koch (GroenLinks), Chantal Hakbijn (CDA) en Roelien Kamminga (VVD) tijdens een discussiebijeenkomst van studentenverenigingen JongAruba en HSV Trinitas in Den Haag over de Caribische belangen in de Europese Unie, gehouden in aanloop naar de Europees Parlementverkiezing.

woonachtig in de LGO-gebieden die deel uitmaken van Caribisch Nederland worden immers gelijkgesteld aan die in het Europese deel van Nederland en die woonachtig op Aruba, Curaçao en Sint-Maarten met Nederlandse staatsburgers woonachtig buiten het Koninkrijk der Nederlanden.

Deze verschillen zijn juridisch goed te verklaren vanuit Koninkrijksperspectief, daar het kiesrecht een autonome aangelegenheid is van de landen binnen ons Koninkrijk en de Nederlandse kieswet in Aruba, Curaçao en Sint-Maarten geen gelding heeft. Juridisch zuiver zou zijn wanneer de wetgevers van Aruba, Curaçao en Sint-Maarten in hun eigen kiesregeling de uitoefening van het kiesrecht voor het Europees Parlement regelen. Een consensusrijkswet zou vervolgens de invloed van de vier autonome landen op de toewijzing van de voor het Koninkrijk beschikbare zetels in het Europees Parlement dienen te bevatten.

Vanuit Europees perspectief is deze ongelijkheid tussen Nederlandse staatsburgers woonachtig in Europese LGO-gebieden bij de uitoefening van het kiesrecht voor het Europees Parlement echter niet te verklaren. Het kiesrecht voor het Europees Parlement is een van de belangrijkste rechten van Europese burgers en wordt in de jurisprudentie van het Europese Hof van Justitie gekoppeld aan het Europees burgerschap en niet aan het kiesrecht voor het nationale parlement van de lidstaat. Ook de in 2015 tegen Frankrijk gewezen Delvigne-uitspraak van het Hof volgt deze jurisprudentielijn.⁸

De Kiesraad heeft waardering voor uw inspanningen om op verschillende wijzen voor diverse groepen Nederlandse en niet-Nederlandse kiezers in binnen- en buitenland de participatie aan in Nederland georganiseerde verkiezingen eenvoudiger en toegankelijker te maken om hun stem uit te kunnen brengen. De Raad vraagt zich echter af of de door u aangekondigde acties in uw evaluatierapport gericht op het stimuleren van registratie voor Nederlandse kiezers op Aruba, Curaçao en Sint-Maarten voldoende recht doen aan de ongelijke positie van deze kiezers vanuit Europees perspectief. De Kiesraad wil u in overweging geven om, in uw hoedanigheid als rijksminister, in overleg te treden met de collegaministers van Aruba, Curaçao en Sint-Maarten om te komen tot een regeling waarin alle Nederlandse staatsburgers woonachtig in een Nederlandse LGO op dezelfde wijze het actieve en passieve kiesrecht toekomt voor de verkiezing van het Europees Parlement. Daarnaast verdient het aanbeveling om in een dergelijk overleg tevens te komen tot een voor alle LGO's gelijke inspanning door de regeringen van de landen op het vlak van educatie in verband met deze verkiezingen. Hiermee kunnen incidenten over ongelukkige bemoeienis van partijen bij de registratie van kiezers, zoals op Aruba in aanloop naar de verkiezingen van het Europees Parlement, in de toekomst mogelijk worden voorkomen.

14. Voorlichting aan kiezers over registratie bij verkiezing Europees Parlement

Bij de verkiezing van de leden van het Europees Parlement ontstond in aanloop naar de dag van stemming in zowel de media als het parlement discussie over de mogelijkheid voor EU-burgers, die in een andere lidstaat wonen, om voor de Europees Parlementsverkiezingen twee keer een stem uit te brengen, wat verboden is (art. Z 8a Kieswet). Zo ontvingen sommige EU-burgers zowel vanuit de 'thuis-lidstaat' als vanuit de 'woon-lidstaat' een stempas om aan de verkiezing

⁸ HvJ 6 oktober 2015, zaak C-650/13; ECLI:EU:C:2015:648.

deel te nemen. Gezien het feit dat de organisatie van verkiezingen behoort tot de autonome bevoegdheden van de lidstaten van de Unie, is het niet eenvoudig om registratieprocedures te uniformeren in de verschillende lidstaten. De Kiesraad is zich bewust van deze moeilijkheden om op Europees niveau tot een waterdicht systeem te komen in de gegevensuitwisseling ter voorkoming van de mogelijkheid dat EU-burgers dubbel kunnen stemmen in twee lidstaten. Desalniettemin zullen lidstaten zich in EU-verband moeten blijven inspannen om een einde te maken aan dergelijke fraudegevoelige processen. De Raad heeft dan ook met instemming kennisgenomen van de inspanningen die u op dit vlak aangekondigd heeft in uw evaluatierapport.

Doordat bij de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement in ons land woonachtige EU-burgers afkomstig uit andere lidstaten kunnen stemmen, *maar dit ook in hun eigen lidstaat kunnen doen*, dienen deze EU-burgers hun keuze voor Nederland te bevestigen door zich hier *expliciet* te laten registreren. In dit opzicht verschilt de procedure van het versturen van stempassen substantieel met die voor bijvoorbeeld de gemeenteraads- en waterschapsverkiezingen aan in Nederland woonachtige EU-burgers. Voor die verkiezingen is geen actie vanuit de kiesgerechtigde nodig, maar is slechts het ingezetenschap van de gemeente of het waterschap bepalend en ontvangt de kiezer automatisch een stempas als deze aan de voorwaarden voldoet. Lang niet alle buitenlandse kiesgerechtigden zijn zich bewust van deze afwijking betreffende de Europees Parlementsverkiezing. Dit zorgde voor onduidelijkheid bij een aantal van deze kiesgerechtigden en in sommige gevallen zelfs voor teleurstelling bij diegenen die zich niet op tijd hadden geregistreerd om in Nederland hun stem uit te kunnen brengen. Het Ministerie heeft gemeenten begin december 2018 door middel van een nieuwsbrief geattendeerd op deze groep kiezers en de noodzaak van registratie. De Kiesraad kijkt uit naar de terugkoppeling van gemeenten op de door uw Ministerie voorgelegde vragen over de wijze waarop gemeenten aan dit verzoek gehoor hebben gegeven.

Ook heeft de Kiesraad met instemming kennisgenomen van uw voorgenomen inspanningen om kiesgerechtigden beter voor te lichten over de wijze waarop zij van hun stemrecht gebruik kunnen maken indien zij tijdelijk in het buitenland verblijven op de dag van stemming. Of wanneer kiezers bijvoorbeeld gemeentegrenzen overschrijden in verband met woon-werkverkeer of willen stemmen op Schiphol voorafgaand aan hun vertrek naar het buitenland. Veel teleurstelling op de dag van stemming kan worden voorkomen indien kiezers op de hoogte zijn van het zelf actief dienen aan te vragen van een kiezerspas of de mogelijkheid om per brief te stemmen.

VERKIEZING LEDEN EERSTE KAMER

15. Incidenten en bijzonderheden verkiezing Eerste Kamer

Bij de Eerste Kamerverkiezing zijn twee incidenten te melden. De provincie Groningen had abusievelijk een verkeerde versie van het proces-verbaal ingeleverd bij de Kiesraad en het juist ingevulde proces-verbaal achtergehouden ten behoeve van de eigen administratie. Dit kwam aan het licht door een oplettend statenlid dat zag dat in het op de website van de Kiesraad gepubliceerde proces-verbaal van de provincie Groningen, zijn stem bij een onjuiste kandidaat vermeld was. Deze fout kon tijdig worden hersteld en had derhalve geen gevolgen voor de zeteltoedeling.

Na afloop van de openbare zitting van de Kiesraad op vrijdag 31 mei 2019 in de vergaderzaal van de Eerste Kamer, is gebleken dat meerdere bezoekers geen toegang heeft gekregen tot de publieke tribune van de vergaderzaal van de Eerste Kamer en daardoor de openbare zitting van de Kiesraad niet konden bijwonen. Na onderzoek door de griffier van de Eerste Kamer bleek dat er op het moment van de openbare zitting abusievelijk geen politieambtenaren aanwezig waren, waardoor bezoekers niet konden plaatsnemen op de publieke tribune. Inmiddels zijn er afspraken gemaakt om een herhaling in de toekomst te voorkomen.

16. Aanpassing wettelijke regelingen verkiezing Eerste Kamer

De Kiesraad adviseert om de verplichting tot publicatie in de Staatscourant van de inwoneraantallen door het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) te laten vervallen. Op grond van het huidige art. U 2, derde lid van de Kieswet publiceert het CBS uiterlijk drie weken voor de dag van kandidaatstelling in de Staatscourant de inwoneraantallen van de provincies per 1 januari van dat jaar. Het CBS heeft aangegeven de inwoneraantallen van de provincies liever niet meer in de Staatscourant te publiceren, aangezien de StatLine databank een officiële status heeft gekregen en daarin de inwoneraantallen maandelijks worden bijgewerkt. De Kiesraad adviseert om in art. U 2, derde lid van de Kieswet 'in de Staatscourant' te vervangen door 'in de database van het Centraal Bureau voor de Statistiek'. Als peildatum voor de kiesgerechtigheid voor het bepalen van de stemwaarden kan worden aangehouden het aantal inwoners van een provincie dan wel openbaar lichaam dat in StatLine voor 1 januari van een jaar is vastgesteld.

Tevens adviseert de Kiesraad om de regeling aangaande de minimale leeftijd waarop kandidaten op een lijst mogen staan te harmoniseren. Voor de verkiezing voor de leden van de Eerste Kamer is thans niet geregeld dat een kandidaat jonger dan 18 jaar alleen op de kandidatenlijst mag worden geplaatst indien deze meerderjarig wordt gedurende de zittingsperiode van het vertegenwoordigend orgaan. Art. H 7 Kieswet geeft hiervoor wel een grondslag voor andere verkiezingen. Het ontbreken van een dergelijke bepaling brengt met zich dat een kandidaat, hoe jong ook, op het stembiljet voor de verkiezing voor de leden van de Eerste Kamer mag staan.

De Kieswet gaat uit van de gedachte dat bij de kandidaatstelling kandidaten een Nederlands correspondentieadres op dienen te geven voor het ontvangen van de benoemingsbrief. Dit is slechts negatief geformuleerd, in die zin dat wanneer een kandidaat niet in Nederland woont, hij een gemachtigde woonachtig in Nederland moet aanwijzen (art. R 9, eerste lid, en H 10, eerste lid, van de Kieswet). De Kiesraad acht het onwenselijk dat kandidaten woonachtig in Caribisch Nederland ook een gemachtigde in Europees Nederland dienen aan te wijzen om de benoemingsbrief te kunnen ontvangen. Zij zouden de benoemingsbrief in het openbaar lichaam uitgereikt moeten kunnen krijgen. De Kiesraad adviseert om art. R 9, eerste lid en art. H 10, eerste lid, Kieswet overeenkomstig aan te passen.

Ten slotte is de Kiesraad gebleken dat in model U 16 (Proces-verbaal verkiezingsuitslag Eerste Kamer) onder punt 5 (stemmen per lijst) in de tabel de invulvakken 'aantal blanco stemmen' en het 'aantal ongeldige stemmen' ontbreken. Hierdoor is in het proces-verbaal het 'aantal uitgebrachte stemmen' hetzelfde als het aantal 'geldige stemmen', terwijl dit feitelijk onjuist is, aangezien er ook een blanco stem is uitgebracht. De Kiesraad adviseert om de tabel onder

punt 5 (stemmen per lijst) van model U 16 in overeenstemming te brengen met de tabel onder punt 4 (Aantal stemmen per lijst) van model P 22-1 (Proces-verbaal van de verkiezingsuitslag van de Tweede Kamer/ het Europees Parlement/ provinciale staten).

17. Beroepsprocedures betreffende verkiezing leden Eerste Kamer

Tegen besluiten van de Kiesraad als centraal stembureau bij de verkiezing van de leden voor de Eerste Kamer werden drie beroepsprocedures gestart. Er werden twee beroepszaken ingesteld tegen het besluit van de Kiesraad over de geldigheid van de ingediende kandidatenlijsten. Een partij werd bij de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State niet-ontvankelijk verklaard, vanwege het feit dat geen griffierecht was betaald.⁹ Een kandidaat ging eveneens tegen dit besluit van de Kiesraad van 1 mei 2019 in beroep bij het Gerecht in Eerste Aanleg van Bonaire, Sint Eustatius en Saba. De kandidaat kwam op tegen de beslissing dat de kandidatenlijst van de *Union Revolushon Bonairiano* voor alle kieskringen met uitzondering van die van Bonaire (Kieskring 20) werd geschrapt, alsook tegen de schrapping van enkele kandidaten en de boven de kandidatenlijst geplaatste aanduiding van de groepering. Dit beroep werd door het Gerecht ongegrond verklaard.¹⁰ Ook werd een beroepsprocedure gestart tegen het besluit van de Kiesraad waarbij de stemwaarden voor de Eerste Kamerverkiezingen werden vastgesteld. De bestuursrechter heeft zich in deze beroepsprocedure onbevoegd verklaard, omdat tegen dit besluit geen beroep ingesteld kan worden.¹¹

18. Caribisch Nederland bij verkiezing Eerste Kamer

De Nederlandse kiezers in Caribisch Nederland mochten op 20 maart 2019 voor het eerst hun stem uitbrengen voor de nieuw in te stellen kiescolleges, die op hun beurt mochten stemmen voor de Eerste Kamerverkiezingen op 27 mei 2019.¹² In uw evaluatierapport besteedt u specifiek aandacht aan het verloop van de verkiezingen voor het Europees Parlement en de Eerste Kamer in Caribisch Nederland. Het electoraat van deze eilanden is in vergelijking met gemeenten en provincies in het Europese deel van Nederland nogal klein, hetgeen het verkiezingsproces in algemene zin kwetsbaar maakt.

⁹ ABRvS 9 mei 2019: ECLI:NL:RVS:2019:1512

¹⁰ Gerecht in eerste aanleg van Bonaire, Sint Eustatius en Saba 10 mei 2019: Zaaknr. War BES BON201900288

¹¹ Rechtbank Den Haag, 27 juni 2019, zaaknummer SGR 19/2845BESLUV270

¹² De reden voor de instelling van de kiescolleges was gelegen in de ongelijkheid die anders zou ontstaan tussen kiezers in het Europese deel en het Caribische deel van Nederland. De Caribische eilanden kennen slechts een bestuurslaag en niet twee zoals in Europees Nederland: de eilandsraad versus de gemeenteraad, respectievelijk de provinciale staten. Slechts voor provinciale staten geldt dat alleen kiezers met de Nederlandse nationaliteit kiesgerechtigd zijn in verband met het feit dat de provinciale staten de leden van de Eerste Kamer kennen. De Caribische eilandsraden de leden van de Eerste Kamer te laten kiezen zou met zich brengen dat niet-Nederlandse kiezers daar invloed zouden kunnen uitoefenen op de samenstelling van de Eerste Kamer. Het stemrecht van niet-Nederlanders ontnemen voor de verkiezing van de eilandsraden zou een ongelijkheid met zich brengen ten opzichte van niet-Nederlanders die in Europees Nederland wel mogen stemmen voor gemeenteraden. Een oplossing voor dit ongelijkheidsprobleem werd gevonden in het instellen van aparte kiescolleges die tegelijkertijd met de eilandsraden gekozen worden, maar voor de verkiezing van de kiescolleges hebben slechts kiezers met de Nederlandse nationaliteit het kiesrecht.

In Sint-Eustatius heeft bijvoorbeeld slechts één partij zich verkiesbaar gesteld voor de verkiezing van het kiescollege en overeenkomstig de vooraf vaststaande uitslag de vijf te verdelen zetels ingenomen. Om van vrije verkiezingen te kunnen spreken, wordt het wenselijk geacht dat meerdere partijen deelnemen aan een verkiezing voor een vertegenwoordigend orgaan, zodat de kiezer ook daadwerkelijk wat te kiezen heeft. Hierbij dient echter de aantekening gemaakt te worden dat er op Sint-Eustatius dit keer niet gelijktijdig eilandsraadsverkiezingen gehouden zijn, wat niet zonder meer los gezien mag worden van de beperkte kandidaatstelling voor de leden van het kiescollege. Naast de beperkte deelname was ook de opkomst voor de verkiezing van het kiescollege substantieel lager ten opzichte van de andere twee eilanden waar wel eilandsraadsverkiezingen gehouden werden. In de wetgeving is destijds nadrukkelijk gekozen om de verkiezing voor de kiescolleges gelijktijdig plaats te laten vinden met die van de eilandsraadsverkiezing in de verwachting dat hierdoor een grotere belangstelling zou bestaan om actief en passief deel te nemen aan de verkiezing van dit in werkomvang beperkte vertegenwoordigende orgaan. De Kiesraad acht het van belang dat dit gegeven meegenomen wordt bij de evaluatie van de verkiezing en de naar aanleiding daarvan te ontplooiën activiteiten om deelname en opkomst van de verkiezing voor de kiescolleges te verhogen.

Voor de Eerste Kamerverkiezing heeft voor het eerst een Bonairiaanse partij door tussenkomst van de gezaghebber van Bonaire een kandidatenlijst ingeleverd bij het centraal stembureau. De Raad heeft gemerkt dat tijdige voorlichting over de procedure van kandidaatstelling aan partijen die in Caribisch Nederland mee wensen te doen een extra uitdaging vormt, wanneer, zoals in dit geval, niet bij het centraal stembureau bekend is dat een bepaalde groepering voornemens is aan de verkiezing deel te nemen. Hierdoor heeft de Kiesraad minder ondersteuning kunnen bieden aan de betreffende partij in aanloop naar de kandidaatstelling. De Raad wil in overleg met de betrokken instanties in Caribisch Nederland kijken naar mogelijkheden om bij de eerstvolgende verkiezing partijen eenzelfde ondersteuning te kunnen bieden als partijen in het Europese deel van Nederland.

19. Samenvatting aanbevelingen van de Kiesraad

Europees Parlement:

- De Kiesraad adviseert om art. J 20 van de Kieswet en de onderliggende Kiesregeling in overeenstemming te brengen met de bedoeling van art. Y 12 van de Kieswet (Nederland is voor de Europees Parlementsverkiezing één kieskring);
- De Kiesraad adviseert om naast een algemene up-to-date stembureau-instructie gericht op nieuwe stembureauleden, tevens een stembureau-instructie aan te bieden gericht op ervaren stembureauleden. Voor deze groep stembureauleden kan in de instructie de nadruk gelegd worden op wetswijzigingen die in de afgelopen periode hebben plaatsgevonden en directe veranderingen met zich brengen in het stemlokaal ten opzichte van de laatste reeks verkiezingen;
- De Kiesraad acht het van belang dat bij de instructie van stembureauleden meer aandacht wordt besteed aan de aanwezigheid van kiezers bij de stemopneming, om te voorkomen dat kiezers abusievelijk weg worden gestuurd of in hun rechten worden beperkt waardoor de transparantie van het verkiezingsproces onbedoeld belemmerd wordt;

- De Kiesraad acht het van belang dat bij toekomstige verkiezingen digitale bestandsoverdracht weer mogelijk gemaakt wordt naast de papieren gegevensoverdracht om gemakkelijker opvallende stembureau-uitslagen op te sporen;
- De Kiesraad adviseert om bij de uitvoering van voorgenomen experimenten aan deelnemende gemeenten in zowel het voortraject als in de achteraf te houden evaluatie zorgvuldig te communiceren over het precieze doel van het uit te voeren experiment. Met name ook waar het gaat om (on)verwachte factoren bij eenzelfde verkiezing die mede van invloed kunnen zijn op de uitvoering van het experiment, maar die los staan van het experiment. Te denken valt aan een hoge opkomst. Op die manier kan tot een nauwkeuriger inzicht gekomen worden over de (on)wenselijke effecten van een experiment;
- De Kiesraad adviseert om nader kwantitatief onderzoek te doen naar de effecten van centraal tellen om inzichtelijker te maken wat de daadwerkelijke effecten zijn van deze nieuwe telmethode;
- De Kiesraad acht het van belang dat kiezers in Caribisch Nederland blijvend voorgelicht worden over het belang om te gaan stemmen voor de verkiezing voor de leden van het Europees Parlement;
- De Kiesraad wil de minister in overweging geven om, in zijn hoedanigheid als rijksminister, in overleg te treden met de collegaministers van Aruba, Curaçao en Sint-Maarten om te komen tot een regeling waarin alle Nederlandse staatsburgers woonachtig in een Nederlandse LGO op dezelfde wijze het actieve en passieve kiesrecht toekomt voor de verkiezing van het Europees Parlement; en
- Daarnaast verdient het aanbeveling om in een dergelijk overleg met de collegaministers van Aruba, Curaçao en Sint-Maarten tevens te komen tot een voor alle LGO's gelijke inspanning door de regeringen van de landen op het vlak van educatie in verband met deze verkiezingen.

Eerste Kamer:

- De Kiesraad adviseert om in art. U 2, derde lid van de Kieswet de passage 'in de Staatscourant' te vervangen door 'in de database van het Centraal Bureau voor de Statistiek';
- De Kiesraad adviseert om de regeling aangaande de minimale leeftijd waarop kandidaten op een kandidatenlijst mogen staan te harmoniseren. Thans ontbreekt een eenduidige regeling voor de Eerste Kamerverkiezing;
- De Kiesraad acht het onwenselijk dat kandidaten woonachtig in Caribisch Nederland ook een gemachtigde in Europees Nederland dienen aan te wijzen om de benoemingsbrief te kunnen ontvangen. Zij zouden de benoemingsbrief in het openbaar lichaam uitgereikt moeten kunnen krijgen. De Kiesraad adviseert om art. R 9, eerste lid en art. H 10, eerste lid, Kieswet overeenkomstig aan te passen;
- De Kiesraad adviseert om de tabel onder punt 5 (stemmen per lijst) van model U 16 in overeenstemming te brengen met de tabel onder punt 4 (Aantal stemmen per lijst) van model P 22-1 (Proces-verbaal van de verkiezingsuitslag van de Tweede Kamer/ het Europees Parlement/ provinciale staten). Nu worden in het proces-verbaal van de verkiezingsuitslag van de Eerste Kamer niet het aantal blanco stemmen en ongeldige stemmen opgenomen. Bij de Eerste Kamerverkiezing heeft een lid van een van de kiescolleges een blanco stem uitgebracht, terwijl dat formeel niet terugkomt in het huidige proces-verbaal;

Datum
5 augustus 2019

Kenmerk
2019-0000383157

Onderdeel
Kiesraad

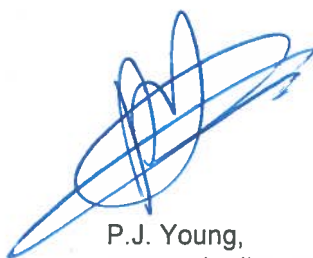
Blad
16 van 16

- De Raad wil in overleg met de betrokken instanties in Caribisch Nederland kijken naar mogelijkheden om bij de eerstvolgende Eerste Kamerverkiezing partijen eenzelfde ondersteuning te kunnen bieden als partijen in het Europese deel van Nederland.

DE KIESRAAD,
voor deze,



J.C.G. Wiebenga,
Voorzitter



P.J. Young,
secretaris-directeur